

Такубоку Ісікава

Життя та творчість

ПОЕТ ЯПОНСЬКОГО НАРОДУ

Він помер дуже рано, у двадцять шість з половиною років, залишившись у пам'яті свого народу "вічним юнаком". У багатьох місцях Японії можна побачити великі кам'яні брили з вирізьбленими рядками його віршів. Їх знає кожен японець. Вони стали народними піснями.

Твори жодного японського письменника ХХ століття не мають такої кількості перевидань, як вірші Ісікава Такубоку. В японській літературознавчій науці існує окрема галузь — "такубокузнавство". Дотепер вийшло кілька тисяч книжок і статей про його життя і творчість. Ці праці, до речі, користуються не меншою популярністю, ніж його власні твори.

В цій збірці — дуже невелика, але найкраща частина літературної спадщини Такубоку, саме та, яка принесла йому світову славу. Це — п'ятивірші танка (дослівно "коротка пісня"). Він писав їх протягом усього творчого життя, друкуючи в журналах і газетах. Загалом у доробку поета налічується кільканадцять сотень "коротких пісень"; сімсот сорок п'ять вибраних танка склали дві окремі збірки. Ці тоненькі книжечки — свого роду ліричні щоденники поетового життя.

Ісікава Такубоку народився 28 жовтня 1885 року* в селі Тамаяма префектури Івате, що на північному сході острова Хонсю. Справжнє ім'я** поета — Хадзіме, тобто "перший". Так назвали його, мабуть, тому, що він був першим і єдиним хлопчиком у родині священника Ісікава Іттея.

* В деяких японських джерелах днем народження Такубоку вважається 20 лютого 1886 року — дата реєстрації його народження.

Навесні 1887 року сім'я Ісікава переїхала до сусіднього села Сібутамі, в якому батько став настоятелем буддійського храму. Це село поет і називатиме в майбутньому своєю батьківщиною. Дитячі роки — найщасливіша пора в житті майбутнього поета. Єдиний хлопець був пестунчиком у родині, всі його бажання беззаперечно виконувались. Вволив батько і чергову забаганку сина — і в п'ять з половиною років, тобто ще не дійшовши належного віку, Хадзіме став школярем. Він *іа-сто хворів, проте вчився блискуче, вирізнявся навіть серед старших віком однокласників незвичайною кмітливістю. Недарма односельці називали його "дитиною з божим даром". Сільську чотирирічку він закінчив з відзнакою.

Для навчання в наступних трьох класах початкової школи хлопця відрядили в столицю префектури місто Моріока. Там він жив у матеріного брата. Три рршш збігли швидко. Відразу по закінченні школи, у квітні 1898 року, Хадзіме успішно склав іспити до префектурної гімназії. Стати гімназистом — це для сільського хлопця в той час було значним досягненням, тож не дивно, що батьки просто обожнювали сина і, зрозуміло, покладали на нього великі надії.

І тут, у гімназії, Хадзіме вражав викладачів своїм бистрим, не по літах розвиненим розумом. Він навіть дружив здебільшого із старшокласниками. Якось один з них, Кіндаїті Кьоске, в майбутньому визначний японський філолог, дав йому почитати журнал "Ранкова зірка", що його почало випускати в Токіо "Товариство нової поезії". Віднині Ісікава Хадзіме, який і досі серйозно цікавився літературою, став прямо-таки марити нею.

В кінці XIX — на початку XX століття японська поезія переживала свій злет. Після буржуазної революції Мейдзі 1868 року в Японії почали інтенсивно перекладатися твори європейських письменників. В системі японського віршування виникла нова форма с і н т а й с і (дослівно — "вірші нової форми"), бо перекладати довгі вірші західних поетів традиційними короткими формами хокку (тривірш) і танка (п'ятивірш) було неможливо. Японські "вірші нової форми" подібні до нашого білого вірша, мають необмежену кількість рядків, здебільшого дванадцятискладових з цезурою після сьомого складу. Багато хто з японських поетів став писати власні твори переважно в формі сінтайсі. Разом з новою формою прийшов і новий зміст — в японській поезії почався період романтизму, який досяг своєї вершини у творчості Сі-мадзакі Тосона (1872—1942).

Романтичні віяння не обминули і традиційних форм. Спочатку Масаока Сікі (1867—1902), а потім Йосано Теккан (1873—1935) не тільки своїми теоретичними працями, а й на практиці довели, що хокку і танка мржуть по-справжньому відродитись тільки завдяки новому змісту. Найбільшим досягненням на шляху оновлення традиційної форми танка стала збірка дружини Текісана — Аїкр (1878—1942) "Розкуйовджене волосся" (1901 рік). Здоїст віршів Акіко був такий сміливий, а образи — оригінальні, що ця книжка викликала справжню сенсацію в літературному світі тодішньої Японії. Акіко прославила жагуче кохання, земну плоть, уперше в японській літературі відверто і пристрасно показала почуття жінки.

У 1899 році Йосано Теккан організував "Товариство нової поезії", до якого залучив більшість поетів того часу, а з 1900 року почав видавати журнал "Ранкова зірка", — йому й судилося стати головною трибуною романтичної поезії.

Захоплений ідеями Теккана, Ісікава Хадзіме пише п'ятивірші і сінтайсі в дусі поетів "Ранкової зірки", вміщуючи їх, разом із своїми статтями, в рукописних шкільних журналах.

В цей час до п'ятнадцятирічного юнака прийшло кохання. Він полюбив Хоріаї Сецуко, дівчину, що жила по сусідству. В майбутньому він одружиться з нею.

Віддавшись поезії, колишній "найобдарованіший з учнів" став потроху пропускати уроки і одержувати не найкращі оцінки. Не можна, правда, сказати, що гімназія вже зовсім не цікавила його — у 1901 році він був одним із організаторів страйку учнів. Але після невдачі на чергових іспитах і догани він остаточно вирішує покинути гімназію, хоч до закінчення її лишилося провчитися всього-навсього півроку. Сімнадцятирічний хлопець вважав, що має й важливіші причини піти з гімназії: він стане літератором, адже його вірш, дарма що один-однісінький, нарешті надрукували в "Ранковій зірці"! І

наприкінці жовтня 1901 року Хадзіме їде в Токіо.

Там він познайомився з Текканом і Акіко, котрі помітили його талант, і став членом "Товариства нової поезії", тим самим діставши можливість регулярно друкувати свої вірші в "Ранковій зірці". Проте цілоденне сидіння в бібліотеці, певна річ, не давало йому ніяких прибутків. Його— вигнали з квартири, яку він винаймав. Голод і холод зробили своє діло: Хадзіме тяжко захворів. Дізнавшись про це, зляканий батько приїхав у Токіо і забрав сина додому.

Лікуючись після повернення в Сібутамі, Хадзіме ревно займається самоосвітою, багато пише — тепер, за порадою Теккана, здебільшого сінтайсі. І в грудні 1903 року на сторінках "Ранкової зірки" з'являються п'ять його "довгих віршів". Ця добірка уперше була підписана псевдонімом Такубоку (буквально — "клюйдереву"), що його запропонував молодому поету Теккан.

1904 рік — рік стрімкого злету популярності Такубоку. Його поезії друкуються майже в кожному номері "Ранкової зірки" і в інших виданнях. Ім'я Такубоку стає відомим у широких літературних колах. Гордий і впевнений, юнак восени цього року вдруге їде до Токів, і через кілька місяців, у травні 1905 року, в столиці виходить друком збірка "Жадання", писана в стилі "віршів нової форми". Радості Хадзіме не було меж.

Щоправда, в історії японської поезії перша збірка Такубоку не залишила помітного сліду. Написані під сильним впливом романтичної школи,— хоч і дуже майстерно як для початківця,— його вірші не вирізнялися оригінальністю ні в мові, переобтяженій архаїзмами і поетичними красивостями, ані в тематиці, де переважали мотиви світової скорботи і самотності, відірвані від життя прагнення. Відмітити можна хіба лиш оду "Пам'яті адмірала Макарова", зміст якої — прославлення "доблесного ворога" — свідчить про мужню громадянську позицію поета, бо твір цей написано під час російсько-японської війни, в розпалі шовіністичної пропаганди в Японії. Але не урапатріотичні офіційні репортажі були об'єктом захоплення Такубоку. В журналі "Дзідай сітьо" він прочитав англійський переклад знаменитого антивоєнного памфлета Льва Толстого "Схаменіться!". "Вражений, я широко розкритими очима дивився на сяючі, наче зорі, відверті, полум'яні, сміливі слова",— пише він згодом у статті "Памфлет Толстого" (1911). Згодом він скаже також: "Велич Росії заслуговує високої похвали, і в цьому я непохитний". А зараз, у 1905 році, в листі до приятеля він захоплено сповіщає: "Я дізнався, що російський панцерник "Потьомкін" в Одесі підняв повстання. Радісна звістка!" І додає: "А чи не міг би такий рішучий "корабель свободи", як "Потьомкін", з'явитися й серед японської мислячої громади?"

Цього листа Такубоку послав уже не із столиці, бо в червні змушений був покинути її, діставши сумні вісті з дому: батько, аби матеріально підтримати сина, розпродав криптомерії, що належали храму, і, обвинувачений парафіянами, позбувся посади. Хадзіме їде в Морі-ока, де тепер оселилися батьки з молодшою донькою. Незабаром він одружується.

Віднині починаються тяжкі часи для родини Ісікава. До самої смерті, незважаючи

на всі зусилля, Такубоку так і не вдається вирватися з напівжебрацького існування.

На початку 1906 року Хадзіме з сім'єю, тепер єдиний її годувальник, повернувся до Сібутамі і влаштувався вчителем у рідній школі. Мізерного заробітку — вісім ієн на місяць — не вистачало на п'ятьох чоловік, і тому, сподіваючись на гонорар, Такубоку пізніми вечорами пише роман із життя сільських учителів. Та опублікувати "Хмаринугенія" — свій перший прозовий твір — йому не вдається. Матеріальне становище сім'ї все гіршало. До того ж невдовзі народилась дитина. Батько Хадзіме, аби позбавити сім'ю зайвого рота, пішов з дому світ за очі, маючи єдину найвірогіднішу перспективу: загинути з голоду десь під тином. Незабаром його знайдено і повернено додому, але для Такубоку ця подія стала страшним потрясінням. Він зрозумів, що далі так жити не можна, що за таких матеріальних умов рано чи пізно в їхню хату завітає голодна смерть. Треба шукати заробітків. Найпевніше — на Хоккайдо: там, на малонаселеному поки що острові, більше можливостей знайти пристойну роботу.

Перед тим як піти із школи, у квітні 1907 року, Хадзіме організував страйк учнів, що зняв неабиякий переполох у всьому селі. "Наче камінням гнаний", покидає батьківщину поет. Узявши з собою тільки молодшу сестру, 4 травня Такубоку вирушив на Хоккайдо.

Перепливши через Сангарську протоку, він зупинився у місті Хакодате. Члени тутешнього товариства поетів допомогли йому влаштуватися вчителем у початковій школі. З'явилися й інші джерела заробітку: його запросили завідувати редакцією місцевого поетичного журналу, а згодом він ще домовився й про роботу в газетному видавництві. Життя потроху стабілізувалось. На початку липня він викликав до себе дружину з дочкою, а через місяць — матір.

Але й цього разу ласка долі не була тривалою. В ніч на 25 серпня величезна пожежа спалила дві третини Ха-кодате. Згоріло все: і школа, і редакція журналу, і видавництво.

Почалися сумні мандри поета по острову. В Саппоро він прожив недовго, всього два тижні, бо посада коректора в газетному видавництві не давала основного — більш-менш пристойного заробітку. Про якесь творче задоволення від роботи Хадзіме тепер і не мріяв. Він переїжджає до міста Отару і влаштовується в редакцій недавно відкритої газети. Але й тут не затримався надовго. Втомившись від постійних сварок, він врешті-решт змушений був звільнитись. Один, без сім'ї, на початку 1908 року Хадзіме їде через увесь Хоккайдо в глухе містечко Кусіро. Тут дістає посаду головного редактора місцевої газети. Майже в кожному номері з'являються матеріали, підписані його ім'ям. Але писання статейок для провінційної газети не вдовольняє Хадзіме. Не може він звикнути й до задушливої атмосфери, серед якої живе нечисленна інтелігенція Кусіро. Він мріє про Токіо. Тільки там вирує справжнє літературне життя, постійно оновлюючись, ідучи вперед! "У пошуках хліба насущного я забирався все далі на північ,— писав Такубоку,— але й там до моїх вух долинув голос молодого руху, який захопив і громадську думку, і літературу. Пе-ресит поезією порожніх мрій і деякий життєвий досвід, що його я здобув, допомогли мені сприйняти дух цього нового руху".

Цим новим рухом був натуралізм — явище в японській літературі досить складне й неоднорідне. Ця літературна течія включала в себе і власне натуралізм, і критичний реалізм. Журнал "Ранкова зірка" й увесь напрям романтизму на той час утратили свої провідні позиції. З'явилась тенденція переходу від поезії до прози. Популярності набували натуралістичні й реалістичні прозові твори Нагаї Кафу, Сімадзакі Тосона, Кунікіда Доппо.

Ісікава Такубоку радо привітав появу нової течії. В статті "Гілка на столі" (лютий 1908) він писав: "Натуралізм народився, щоб змінити літературу, величезною вадою якої є виключна увага тільки до формальної майстерності". В тих небагатьох сінтайсі, що він написав під час блукань по Хоккайдо, вже чуються реалістичні нотки, але міцно на позиції реалізму Такубоку стане пізніше, в Токіо.

Наприкінці квітня 1908 року, перевізши сім'ю з Отару до Хакодате і залишивши її під опікування свого приятеля Міядзакі Ікуу, Хадзіме їде в столицю.

Тут йому дав притулок Кіндаїті Кьоске, тепер студент Токійського університету. Майже не виходячи з кімнати, за півтора місяці Хадзіме написав п'ять повістей. Та, хоч скільки оббігав редакцій, жоден із творів не прийняли до друку. Не було чим допомагати родині, росли борги, зникала віра у власний талант, а відтак почали з'являтися думки про самогубство.

Під час однієї з безсонних ночей Такубоку став записувати в зошиті п'ятивірші, які раптом ринули з його зболілої душі. Це були прості, невігадливі роздуми про своє жебрацьке життя, спогади про щасливе дитинство. Ці вірші зовсім не були подібні до тих, які він писав досі. Їх народжував одчай і бажання хоч де-небудь сховатися від нього. Вони виростили просто з серця, яке ладне було ось-ось розірватися.

За дві доби Такубоку написав більш як двісті п'ятивіршів. Дав прочитати приятелю. Захоплений їх незвичайною щирістю, Кіндаїті порадив Хадзіме писати п'ятивірші й далі. Писати саме отак — серцем, болем. Через кілька днів деякі з них були надруковані.

В душі Такубоку-поета, в його поглядах на літературу стався значний злам. Ось уривок з його статті "Вірші, котрі можна їсти" (1909): "Треба писати вірші, міцно стоячи обома ногами на землі, ось про що я хочу сказати. Треба писати вірші, маючи відчуття нерозривного зв'язку зі справжнім життям. Треба писати вірші, від яких ішов би не аромат вишуканих страв, а запах нашої повсякденної їжі. Треба писати вірші, в яких ми відчуваємо потребу. Можливо, це означає спустити поезію з установлених позицій на якісь нижчі, але мені здається, що поезію, від наявності чи відсутності якої в нашому житті нічого не змінюється, треба перетворити на предмет першої необхідності. Це єдина змога утвердити право поезії на існування".

Реалістичний метод відображення життя, палким прихильником якого став Такубоку, допоміг поетові повністю розкрити свій великий талант, Починаючи з липня 1908 року, на сторінках різних періодичних видань постійно друкуються його п'ятивірші. "Це мої сумні іграшки", — говорив поет. В грудні 1910 року виходить збірка "Жменя піску", а в червні 1912, помертньо, — збірка

"Сумні іграшки". Саме вони й зробили Такубоку найулюбленішим поетом японського народу.

Зміна поглядів письменника на місце і завдання літератури в людському суспільстві не могла відбутися без зміни поглядів на життя взагалі. Тепер, після гіркого "досвіду Хоккайдо", Хадзіме з іронією дивився на романтичні ілюзії своєї юності. Вже в січні 1908 року, після зустрічі з соціалістом Нісікава Кодзіро, який їздив з лекціями по містах Хоккайдо, Такубоку записав у щоденнику: "Нині епоха вивчення соціалізму вже минула, настала епоха вивчення способів втілення його в життя. Цей рух не є лише визволення нещасних робітників від капіталістів. Ідеалом цього руху треба зробити визволення всіх людей від страждань, які походять з безглуздості життя". А що Хадзіме не тільки збоку побачив, але й на власному досвіді відчув усю цю "безглуздість", то пошуки шляхів її знищення стали цілком закономірними в його творчості останніх років життя. Ці пошуки привели його до соціалізму.

Особливо важливим у формуванні політичних поглядів Такубоку був 1910 рік. "В цьому році я знайшов ланку, яка повинна з'єднати мої нахили, інтереси, прагнення. Це — соціалізм. Я особливо багато думав, читав, бесідував з цього питання". "Я довго вагався, чи називати себе соціалістом; більше я не вагаюсь". Поштовхом до цього рішучого кроку в житті письменника став судовий процес над японськими революціонерами-соціалістами, що його сфабрикував уряд, переляканий ростом революційного руху. Ганебне судилище ухвалило смертний вирок видатному громадському діячеві Котоку Сю-суй і одинадцятьом його однодумцям. "Справа Котоку" потрясла Хадзіме. Вона ще більше загострила його інтерес до суспільно-політичних проблем. Він пише статтю "Становище в епоху застою" (1910), в якій піддає нищівній критиці усю державну систему тодішньої Японії, закликає молодих співвітчизників піднятися на боротьбу для побудови справедливого суспільства (зрозуміло, ця стаття не була опублікована за життя письменника). В червні 1911 року Хадзіме написав декілька "'довгих віршів" відверто політичного змісту. Згодом вони склали збірку "Свист і свисток" (1912). Відкривається вона віршем "Після безконечних сперечань":

Ми і багато читаєм; і гаряче сперечаємось, І очі в нас після цього проймаються блиском не меншим, ніж в юнаків Росії півстоліття тому.

Скільки нас — стільки й відповідей на питання

"Що робити?". Але жоден не стисне кулак і, вдаривши ним по столі, Не вигукне гасло: "В народ!" * Ми добре знаємо, чого хочемо і знаємо також, чого жадає народ; нарешті, кожен з нас знає, що треба робити, і навіть більше, ніж знали ті юнаки російські. Але жоден не стисне кулак і, вдаривши ним по столі, не вигукне гасло: "В народі"

Тут зараз зібралася тільки молодь,

ті, що завжди у світі створюють щось нове.

Ми знаємо: старі повмирають, ми все-таки маємо перемогти.

Дивіться, як променіють очі, як розпалилися пристрасті!

Але жоден не стисне кулак і, вдаривши ним по столі,

не вигукне гасло: "В народ!"

О, свічки вже мінялися тричі,

у чашках із питвом уже плавають мошки,

а в наших дівчат все палають щоки,

хоч, правда, в очах після довгих розмов уже втома.

Але досі ще жоден не стиснув кулак і, вдаривши ним по столі,

не вигукнув гасло: "В народ!"

В іншому вірші цієї збірки, "Надгробний напис", Такубоку вперше в японській поезії оспівав пролетаря — представника того класу, якому належить майбутнє.

Останні, токійські роки життя письменника (1908— 1912) —це не тільки період стрімкого поступу художньої майстерності і політичної свідомості, але й період найінтенсивнішої праці: за цей час написано кільканадцять повістей, десятки літературно-критичних і публіцистичних статей, сотні віршів.

Дещо з цієї величезної кількості творів Такубоку вдавалося опублікувати. Крім того, він працював коректором в одній із столичних газет, був співробітником редакції літературного журналу "Плеяди". Отож через рік після приїзду в Токіо у нього з'явилась можливість викликати до себе матір і дружину; трохи згодом приїхав і батько. Матеріальне становище родини поступово кращало — точніше б сказати, наближалося до прожиткового мінімуму. Але напівголодне життя попередніх років принесло свої страшні плоди — в сім'ї з'явився туберкульоз. Спочатку помирає маленький син, який народився в жовтні 1910 року. Ця тяжка втрата прискорила й смерть самого Хадзіме. Він помер 13 квітня 1912 року.

За місяць до цього, вже приречений, він поховав матір. Друга донька Такубоку народилася через два місяці після його смерті. А через рік вона стала круглою сиротою— у травні 1913 року померла Сецуко, дружина Такубоку.

Квітень японці називають "місяцем Такубоку". Щорік 13 квітня в Японії відзначається день його пам'яті. Квітень — весняний місяць. Тільки до квітня свого життя дожив Ісікава Такубоку. Але творчість його стала початком, весною нової, демократичної літератури Японії.

Геннадій Турков